

БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИННОВАЦИЯ

ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИИ

EDUCATION AND INNOVATION

*Мамытов Абакир,
педагогика илимдеринин доктору, профессор,
Кыргыз билим берүү академиясы,
башкы илимий кызматкер,
Кыргыз Республикасы, Бишкек шаары*

**МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНЫН ДЕНЕ ТАРБИЯСЫ: УЧУРДАГЫ АБАЛЫ
ЖАНА ЖАКШЫРТУУНУН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

*Мамытов Абакир,
доктор педагогических наук, профессор,
Кыргызская академия образования,
главный научный сотрудник,
Кыргызская Республика, город Бишкек*

**ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ ШКОЛЬНИКОВ: СЕГОДНЯШНЕЕ СОСТОЯНИЕ
И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

*Mamytov Abakir,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Kyrgyz Academy of Education,
Chief Researcher,
Kyrgyz Republic, Bishkek city*

**PHYSICAL EDUCATION OF SCHOOLCHILDREN: CURRENT STATE
AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR IMPROVEMENT**

Аннотация: Макалада Кыргызстандын мектеп окуучуларынын дене тарбиясынын учурдагы абалы, жакшыртуунун педагогикалык шарттары мүнөздөлөт. Мектеп дене тарбиясына тийиштүү материалдык-техникалык базанын абалы, дене тарбия сабагынын сапатын камсыз кылууда олуттуу роль ойноочу жагдайлар жана мектеп дене тарбиясын башкаруу багыты боюнча орун алган көйгөйлөр жана аларды чечүү жолдору сунушталат.

Аннотация: В статье охарактеризовано современное состояние физической

культуры школьников Кыргызстана, педагогические условия ее совершенствования. Анализируется состояние материально-технической базы, относящейся к школьному физическому воспитанию, обстоятельства, играющие существенную роль в обеспечении качества уроков физического воспитания, а также имеющиеся проблемы и пути их решения по направлению управление физическим воспитанием школьников.

Annotation: The article describes the current state of physical culture of

schoolchildren in Kyrgyzstan, the pedagogical conditions for its improvement. The article analyzes the state of the material and technical base related to school physical education, the circumstances that play a significant role in ensuring the quality of physical education lessons, as well as the existing problems and ways to solve them in the direction of managing physical education of schoolchildren.

Түйүндүү сөздөр: мектеп дене тарбиясы, педагогикалык шарттар, жакшыртуу жолдору.

Ключевые слова: физическое воспитание школьников, педагогические условия, пути совершенствования.

Key words: physical education school, pedagogical conditions, ways of improvement.

Киришүү. Кыргызстанда мектеп окуучуларынын дене тарбиясын жүргүзүүгө мамлекет тарабынан кам көрүлөт жана окуучулардын дене тарбиясын 3 формада жүргүзүү милдеттендирилет. Алар дене тарбия сабагын окутуу (базистик окуу планда каралат), класстан тышкаркы жана мектептен тышкаркы массалык физкультуралык-спорттук иш чараларды уюштуруу жана окуучуларды кеңири тартуу (дене тарбия мугалиминин милдетинде каралат). Дене тарбия сабагы 1-11-класстарда жумасына 2 саат (жылына 68 саат) көлөмдө мектептин менчик формасына жана тибине карабай өтүлөт [1]. Тийиштүү сабактардын мазмуну ченемдик-укуктук актылардын жаңыланышына жараша илимий-педагогикалык жоболорду жана тажрыйбаларды жетекчиликке алуу менен билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилет. Дене тарбия сабагына катышуу үчүн окуучулар медициналык кароодон өтүшөт, ден соолугуна байланыштуу көйгөй орун алган учурда окуучу медициналык дарылоо тобуна катталат жана атайын программанын негизинде машыгуу уюштурулат. Дене тарбия сабагындагы соңку мазмундук жаңылануу мектеп билиминин үчүнчү муундагы мамлекеттик стандарты бекитилгендигине байланыштуу 2023/2024 – окуу

жылынан баштап ишке ашырла баштады [2-5].

Класстан тышкаркы массалык-физкультуралык иш-чараларга дене тарбия мугалимдерин, мектептен тышкары иш-чараларга дене тарбия мугалимдерин жана спорт машыктыруучуларын тартуу каралган. Тийиштүү иш-чаралардын жылдык планын мектеп жетекчилиги бекитет, спорттук секциялардагы машыгуулар тийиштүү спорттун түрү боюнча даярдалган программанын негизинде жүргүзүлөт жана окуучулардын ар түрдүү спорттук мелдештерге катышуу мүмкүнчүлүгүн түптөйт. Мектеп окуучулары катышкан физкультуралык-спорттук иш-чаралардын жана расмий спорттук мелдештердин системасы мамлекеттик башкаруу органы тарабынан уюштурулат жана башкарылат.

Жогоруда белгиленген мамлекеттик кам көрүү совет доорунда жогорку деңгээлде болгону белгилүү. Ал эми анын учурдагы абалы атайын изилдөө жүргүзүүнү, заманбап талаптарга жооп беришин аныктоону жана жакшыртуунун педагогикалык шарттарын аныктоону талап кылат. Мына ушул жагдайлар макаланын максаты иретинде аныкталып, адабий булактарды, расмий ченемдик-укуктук актыларды, дене тарбия сабагынын сапатына таасир тийгизүүчү жагдайларды анализдөө, баалоо жана жалпылоо методдорун колдонуу менен коштолду.

Негизги мазмун. Адабий булактардын жана дене тарбия сабагынын сапатына таасир тийгизүүчү жагдайлардын анализи төмөнкүлөрдү көрсөттү. Теориялык көз караштан алганда мектеп окуучуларынын дене тарбиясынын натыйжалуу болушуна олуттуу таасир тийгизүүчү 3 педагогикалык шарт маанилүү роль ойноорун белгилесе болот [6]. Алардын катарына:

1) мектептин материалдык-техникалык базасынын дене тарбия жаатындагы заманбап талаптарга жооп бериши;

2) дене тарбия сабагынын сапаттуу өтүлүшү, класстан тышкары жана мектептен тышкары иш-чаралардын максаттуу уюштурулушу, спорттун түрлөрү боюнча түзүл-

гөн ийримдердин жана секциялардын натыйжалуу иштеши, массалык физкультуралык жана спорттук мелдештердин үзгүлтүксүз өткөрүлүп турушу, мектептердин кесипкөй мугалимдер менен камсыз болушу;

3) дене тарбия жана спорт иш-чаралары менен байланышкан маселелердин билим берүү жана илим министрлиги тарабынан натыйжалуу чечилиши. Алардын катарына дене тарбия мугалимдерин даярдап, өз учурунда адистик квалификациясын жогорулатуу, илимий иштерди жүргүзүүгө буюртма берип дене тарбия процессинин методикалык коштолушун камсыз кылуу, окуучулардын сергек жашоо образын калыптандыруу максатында массалык физкультуралык-спорттук иш-чараларды уюштуруу жана аларды каржылоо маселелерин колго алуу кирет.

Биринчи шарттын (мектептин материалдык-техникалык базасы) учурдагы абалын дене тарбия жаатындагы заманбап талаптарга толук кандуу жооп бербейт деп баалоого татыктуу. Мындай ырастоону билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы Республикалык дене тарбия, спорт жана маданият методикалык борборунун 2023-жылы жүргүзгөн мониторингине таянып чыгардык [7]. Анткени, тийиштүү отчетто көпчүлүк мектептердин материалдык-техникалык базасы эски экендиги, дене тарбия процесси инвентарлар жана жабдуулар менен начар жабдылганы баса белгиленген. Бишкек жана Ош шаарларында ички миграция олуттуу таасир тийгизүүчү факторго айланганы, кырдаалдын курч экендиги тастыкталган. Анткени, кечки күз жана кыш мезгилинде дене тарбия сабагын спорттук залда өтүү чоң көйгөйгө айланат (долбоордук сыйымдуулуктан 1,5-2 эсеге чоң) жана сабактын сапаты кескин төмөндөйт.

Мектептердин басымдуу көпчүлүгүндө (94%) спорт залдары, ачык асман алдындагы спорт аянтчалары (69%) бар, ал эми Бишкектин айрым мектептеринде сууда сүзүү бассейндери да иштейт. Бирок, мектептердин ачык асман алдындагы спорт аянтчалары заманбап талаптарга жооп бербейт. Узундукка, бийиктикке секирүү

секторлору, чуркоо жолдору, спорттук оюн ойноо аянтчалары стандарттык талаптарга жооп бербейт. Алардын төшөлмөлөрү ар түрдүү – кадимки топурактан баштап, асфальт басылган фактыларды байма-бай жолуктурууга болот. Ал эми заманбап жасалма төшөлмөлүү спорттук аянтчасы бар мектептер сейрек кездешет. Ага байланыштуу жаан-чачын учурунда сапаттуу сабак өтүү мүмкүн болбойт, анткени спорттук аянтчалар кооптуу жагдайга айланат, травма алуу учурларын жогорулатат жана окуучунун ден соолугун бекемдөөгө терс таасир тийгизет.

Жалпы билим берүүчү мектептер инсандын дене тарбиясын калыптандырууда флагман болушу шарт. Бирок, тилекке каршы, билим берүү уюмдарынын дене тарбия жабдуулары жана инвентарлары менен камсыз болушу 28% дан ашпайт. Керектүү жабдуулар жана инвентарлар соңку мезгилге чейин коомдук негизде уюштурулган мектеп фондунун жардамы менен сатылып алынчу. Муктаждык чоң болгондуктан төмөнкү сапаттагы арзан жабдуулар жана инвентарлар алынып келгенин, алардын тез эле жараксыз болуп калганын, айыл жергесинде мындай мүмкүнчүлүктүн чектелүүлүгүн, ал эми 2023- жылдан баштап мектеп фонддорун иштетүүгө тыюу салынганын эсепке алсак [8], анда дене тарбия процессин жабдуулар жана инвентарлар менен камсыздоонун жаңы мамлекеттик механизм иштеп чыгуу зарылдыгы олуттуу экендиги талашсыз.

Мектеп окуучуларынын дене тарбиясын камсыз кылуучу материалдык-техникалык базанын көпчүлүгү эскирген, капиталдык ремонтту талап кылат, санитариялык-эпидемиологиялык эрежелерге жана талаптарга толук кандуу жооп бербейт [9]. Расмий эреженин талаптарына ылайык «спорт жана оюн аянтчаларынын бети катуу, футбол талаасында чөп, ал эми синтетикалык жана полимердик жабуулар колдонулса алар суукка чыдамдуу, дренаждар менен жабдылып, балдардын ден соолугуна зыян келтирбеген материалдардан жасалган болушу керек (18 пункт). Дене тарбия-спорт

аянтчасын жабдуу денгээли «Дене тарбия» предметинин окуу программаларын ишке ашырууну, ошондой эле секциялык спорттук сабактарды жана эс алуу иш-чараларын өткөрүүнү камсыз кылууга тийиш», – деп белгиленген (17 пункт).

Экинчи шарттын учурдагы абалы (дене тарбия сабагынын сапаттуу өтүлүшү, класстан тышкаркы жана мектептен тышкаркы иш-чаралардын максаттуу уюштурулушу, спорттун түрлөрү боюнча түзүлгөн ийримдердин жана секциялардын натыйжалуу иштеши, массалык физкультуралык жана спорттук мелдештердин үзгүлтүксүз өткөрүлүп турушу жана мектептердин кесипкөй мугалимдер менен камсыз болушу) төмөндөгүдөй мүнөздөлөт.

Дене тарбия сабагынын сапаттуу өткөрүлүшү мектептердин квалификациялуу мугалимдер менен камсыз болушунан көз каранды экендиги талашсыз. Ага байланыштуу мектеп билиминин негизги жана жогорку баскычтарында дене тарбия сабактарын адистик билими бар, ал эми башталгыч мектепте башталгыч мектеп мугалими квалификациясы бар адистер өтөрүн белгилейбиз. Дене тарбия сабактарын өтүп жаткан мугалимдердин 85% жогорку билимдүү, бирок алардын 45% жаш, эмгек тажрыйбасы 5 жылга жете элек адистер түзөт. Чүй облусунун, Ош, Жалал-Абад шаарларынын мектептеринде дене тарбия мугалимдери менен камсыздалышынын абалы канааттандырырлык деген баага татыктуу.

Жалпы жонунан караганда акыркы жылдары даярдалган дене тарбия мугалимдеринин адистик сапатына төмөндөө тенденциясы мүнөздүү. Анын бирден бир себеби дене тарбия мугалимдерин даярдоого жогорку окуу жайлардын жапырт киришиши, контракттык негизде билим берүүгө өтүшү, тийиштүү шарттарды түзбөй жеңил-желпи мамиле курушу менен байланыштуу.

Олуттуу жагдай башталгыч мектептеги дене тарбия сабагын өтүүдө орун алып келе жатканын да белгилейбиз. Укуктук жактан караганда аталган сабактарды башталгыч мектеп мугалими квалификациясы бар адис

өтүүгө уруксат берилген. Ага байланыштуу сааттарды бөлүштүрүүдө бул мүмкүнчүлүк кеңири колдонулат жана дене тарбия мугалими квалификациясы бар адистерди тийиштүү сабактарды өтүүгө тартууга басым жасалбайт. Адистик өнүткөн алганда, түзүлгөн кырдаал күтүлүүчү сапатты камсыз кылбайт жана орун алган жагдайды тартипке келтирүүнү талап кылат.

Класстан тышкары дене тарбия иш-чараларына кайрылып бир катар мектептерде сабакка чейинки гимнастика, физкультуралык тыныгуу өткөрүлүп келээрин, окуучулардын кызыгуусун эсепке алган спорттун түрлөрү боюнча ийримдерди, спорттук секцияларды, массалык спорттук мелдештерди жана майрамдарды уюштуруу тажрыйбасы бар экендигин белгилейбиз. Мектептен тышкары дене тарбия иш-чаралары окуучуларды адистештирилген спорттук мектептерге тартуу жана спорттук расмий мелдештерге катышуу формаларында жүргүзүлөт.

Бирок, дене тарбия жана спорт тармагында педагогикалык жана кесипкөй адистерди даярдоонун денгээли төмөндөө тенденциясына ээ экендигин четке кагууга болбойт. Тарыхый өнүткөн караганда совет доорунда гана жогорку билимдүү дене тарбия мугалимдеринин адистик квалификациясы бийик болчу. Анткени тийиштүү адистерди даярдоо менен бир жогорку окуу жай (физкультура институтунда) жана 2 педагогикалык училище (Жалал-Абадда, Нарында) алек болчу. Ал эми соңку мезгилге кайрылып дене тарбия адистерин даярдаган окуу жайлардын саны кескин өскөнүн жана контракттык негизде жогорку билимдүү дене тарбия мугалимин даярдоо массалык түргө айланганын белгилейбиз.

Дене тарбия мугалимдерин даярдоо боюнча салыштырма алгылыктуу иш-аракет эки окуу жайга мүнөздүү. Алар Бейшен Турусбеков атындагы Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясы жана Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин дене тарбия жана спорт факультети. Аталган окуу жайларда спорттун классикалык (15 тен ашык түрү) жана улуттук түрлөрүн (улуттук

күрөш, ордо) каражат катары колдонуп дене тарбия мугалимдерин жана машыктыруучуларды даярдоо жакшы жолго коюлган. Окуу жайлардагы негизги-адистик программалар, профессордук-окутуучулардын сапаттык курамы, адистештирилген окуу китептердин фонду, илимий-методикалык иштердин багыты жана дене тарбия процессинде колдонулуучу материалдык-техникалык базанын абалы жакшы баага татыктуу.

Тилекке каршы, мындай бааны калган окуу жайларга карата берүүгө болбойт. Анткени, эгемендикке ээ болгон мезгилден баштап, өзгөчө контракттык негизде билим берүү тартиби киргизилген соң, дене тарбия адистерин даярдоого ЖОЖдордун олуттуу курамы байма-бай киришишти. Алар Баласагын атындагы Улуттук университет, Арабаев атындагы мамлекеттик университет, Ош мамлекеттик университети, Ош мамлекеттик педагогикалык университети, Кыргыз-Өзбек университети, Нарын, Ысык-Көл, Баткен университеттери, Бишкектеги музыкалык-педагогикалык училище. Аталган окуу жайлардагы негизги-адистик программалар, профессордук-окутуучулардын сапаттык курамы, атайын окуу китептердин фонду, илимий-методикалык иштердин жолго коюлушу жана дене тарбия процессинде колдонулуучу материалдык-техникалык базанын абалын оң баалоого мүмкүн эмес жана кесиптик жоопкерчилик менен тартипке келтирүүнү талап кылат [10].

Жогоруда белгиленген тенденция дене тарбия мугалимдерин даярдоонун санын көбөйткөнү менен, бүтүрүүчүлөрдүн кесипкөйлүк сапатын олуттуу төмөндөттү. Бул маселени чечүүдө чоң ишеним артып, адистик программаны көз карандысыз аккредитациялоо механизмдин киргизүү аракети деле ынанымдуу натыйжа берген жок.

Дене тарбия сабагынын сапаты мазмундук өзгөрүүлөрдүн талаптарын эсепке алуу менен камсыздалышы зарыл. Бул өңүттө мектеп билиминдеги предметтик стандарттарды жана окуу программаларын иштеп чыгуу менен министрликтин алдын-

дагы Кыргыз билим берүү академиясы алектенип келет. Ага байланыштуу учурда аракетте болуп жаткан мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарттынын талаптарын жетекчиликке алуу менен (2022-жылы Министрлер Кабинети бекиткен) дене тарбия сабагы боюнча башталгыч, негизги жана орто мектептер үчүн жаңы муундагы 3 предметтик стандарт жана 3 окуу программалары иштелип чыккандыгын жана аларды 2023-2024-окуу жылынан баштап ишке киргизүү чечими кабыл алынганын белгилейбиз. Август кеңешмесинин алкагында жаңы мазмунду чечмелеген дене тарбия мугалимдери үчүн окутуулар уюштурулду (онлайн режиминде), методикалык көрсөтмөлөр даярдалып «Кутбилим» газетасына жарыяланды жана Кыргыз мамлекеттик дене тарбия жана спорт академиясында мугалимдерди даярдоо программаларына тийиштүү толуктоолор киргизилди [11-12]. Дене тарбия мугалимдеринин квалификациясын жогорулатуу маселеси Республикалык мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институтунда жана анын областтардагы филиалдарында жүргүзүлүп келет. 72 сааттык курстар атайын графикке ылайык он-лайн жана оф-лайн режимдеринде уюштурулат.

Дене тарбия сабагынын мазмундук өңүттө жаңыланышын бир катар негизги идеялар аныктады. Алардын өзөгүн окуучулардын негизги (маалыматтык, социалдык-коммуникативдик, өзүн-өзү таануу, көйгөйлөрдү чечүү) жана предметтик (физикалык, эмоционалдык-психологиялык жана социалдык саламаттыкты камсыздоо, кыймыл-аракет маданиятын калыптандыруу) компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу вазипасы түздү. Аталган компетенттүүлүктөр дене тарбия сабагынын күтүлүүчү натыйжасы катары таанылат жана аларды баалоонун индикаторлору, нормативдик критерийлери иштелип чыкты. Бул иш-аракет мурда орун алган тажрыйбага караганда олуттуу айырмаланат жана маанилүү кадам иретинде мүнөздөлөт.

Критериалдык нормаларды илимий өңүттөн негиздөө үзгүлтүксүз жүргүзүлүп турушу шарт. Ага байланыштуу Кыргыз билим берүү академиясында бийик тоолуу шартта туруктуу жашап жана башталгыч мектепте окуган окуучулардын дене бой жактан жетилишин, физикалык даярдыгын баалоо изилдөөлөрү уюштурулган. Бул изилдөөнүн натыйжалары дене тарбия сабагына мазмундук тактоолорду киргизүүдө жана нормативдик критерийлерди негиздөөдө колдонулат. Тилекке каршы адистик курамдын жана каржылык мүмкүнчүлүктүн жетишсиздиги ири масштабдуу изилдөө келечегине ээ кылбай келет [13].

Кызыктар чөйрөсүндө мектеп окуучуларынын дене тарбиясын улуттук спорттун түрлөрүн жана оюндарын негизги каражат катары колдонуп жүргүзүү идеясы баймабай көтөрүлүп келет. Ага байданыштуу сунуштун илимий-методологиялык негизине кайрылып төмөндөгүлөрдү белгилөө зарыл деп эсептейбиз. Маселе дене тарбия сабагынын бир жумалык көлөмү окуучулардын жашоо образында кеңири орун алып келе жаткан кыймыл-аракет дефицитине карата анын оптималдуу режимин сунуштоого барып такалат. Илимий көз караштан алганда кыймыл-аракеттин бир жумалык оптималдуу режими 6 сааттан кем болбошу максатка ылайык деп бааланат. Дүйнөлүк тажрыйбага кайрылып мектеп билиминдеги дене тарбия сабагынын бир жумалык жүктөмү олуттуу айырмаланаарын белгилейбиз. Мисалы, Японияда дене тарбия сабагы жумасына 6, Европа өлкөлөрүндө 4, Россиянын кээ бир субъектилеринде жана Казакстанда 3 саат көлөмүндө өткөрүлөт. Ал эми Кыргызстанда 2 саат менен чектелет.

Ошондуктан мазмундук маселе окуучунун сабак учурунда активдүү кыймыл-аракетте болушун камсыз кылуу, анын денебой жактан жетилишине оң таасир тийгизүүчү көнүгүүлөрдү жана спорттун түрлөрүн кеңири колдонуу менен чечилиши шарт. Ага байланыштуу, окуучунун пассивдүү абалда болушу, ошондой эле акыл-эмгегине негизделген спорттун түрлөрүн жана оюндарын (шахмат, шашки, тогуз коргоол ж.б.у.с.) дене

тарбия сабагынын программасына киргизүү колдонулбайт.

Дене тарбия сабагынын мазмундук линиясы бардык мектептерде милдеттүү өздөштүрүүнү талап кылган негизги (48 саат) жана вариативдик (20 саат) бөлүмдөрдөн турушу расмий окуу программасында каралган. Негизги бөлүм булчун системасын, дене сапаттарын өнүктүрүүгө багытталган гимнастикалык көнүгүүлөрдү, жеңил атлетика спортунун түрлөрүн (жүгүрүү, секирүү, ыргытуу) жана спорттук оюндарды (волейбол, баскетбол) өздөштүрүүнү талап кылат. Ал эми вариативдик бөлүмдүн мазмуну жергиликтүү шартты, адистик жана материалдык-техникалык мүмкүнчүлүктү эсепке алуу менен дене тарбия мугалими тарабынан аныкталат. Ага байланыштуу дене тарбия сабагынын алкагында кошумча спорттун түрлөрүн (сууда сүзүү, футбол, мини-футбол, лыжа тебүү), кыргыз күрөш, ордо ж.б.у.с. улуттук спорттун түрлөрүн кеңири колдонуу мүмкүнчүлүгү орун алаарын белгилейбиз.

Ал эми улуттук оюндарга кайрылып, жүгүрүү, секирүү, ыргытуу, тартышуу ж.б.у.с. мелдештик иш-аракеттерге негизделген кыймылдуу оюндарды колдонуу башталгыч мектептин окуу программасында каралганын тастыктайбыз. Программанын негизги бөлүмүндө мындай каражаттарды колдонууга 16-18 саат (программанын 2.5 пункту) каралган, предметтер аралык байланышты камсыз кылуу максатында ар кандай аталыштагы оюндар да сунушталган (2.6 пункту), ал эми программанын вариативдүү бөлүмүндө 20 саатка чейин мугалимге кыймылдуу оюндарды эркин тандоо укугу берилген. Негизги жана орто мектепке сунушталган окуу программаларынын вариативдүү бөлүмдөрүндө спорттун улуттук түрлөрүн дене тарбия каражаты катары колдонуу мүмкүнчүлүгү көрсөтүлгөн. Мындай мүмкүнчүлүк тийиштүү адис жана материалдык база болгон учурда 20 саат көлөмүндө ишке ашырылат.

Белгилеп кетүүчү дагы бир жагдай, учурдагы материалдык-техникалык база спорттун улуттук түрлөрүн мектеп дене

тарбиясына байма-бай киргизүүгө мүмкүндүк бербейт. Анткени, улуттук спорттун түрлөрүнүн дээрлик көпчүлүгү (көк-бөрү, оодарыш, кыз-кумай, тыйын эңмей, аччабыш, жорго салыш, кулатуу, жаа атуу) мектеп жашындагы балдар үчүн опурталдуу болсо, кээ бирлери (тогуз коргоол) окуучунун кыймыл-аракет активдүүлүгү менен коштолбойт. Улуттук күрөш үчүн атайын килем төшөө талап кылынса, ордо оюнун ойнотуу үчүн ачык асман алдында аянтча даярдалышы зарыл. Эгерде белгиленген талаптар четке кагылса, анда окуучунун коопсуздугун камсыздоо көйгөйү жаралат. Мына ушул себептерге байланыштуу спорттун улуттук түрлөрүн дене тарбия сабагынын окуу программасындагы вариативдүү бөлүмүндө тийиштүү шарттар түзүлгөн учурда колдонуу максатка ылайыктуу деп эсептейбиз.

Үчүнчү шарттын учурдагы абалы мектептеги дене тарбия жана спорт иш-чаралары менен байланышкан маселелерди министрликтин деңгээлинде чечүү менен байланыштуу экендигин, алардын бир катары макаланын башында чагылдырылганын белгилөө менен бирге окуучулардын сергек жашоо образын калыптандыруу маселелерине кеңирирээк токтолобуз.

Тарыхый өңүттөн караганда узак жылдар бою билим берүү жана илим министрлигине караган балдардын жана өспүрүмдөрдүн спорттук мектептери (50дөн ашык) жигердүү иштеп, миңдеген окуучулардын сергек жашоо образын калыптандыруу маселесин чечүүдө олуттуу роль ойношчу. Илимий-методикалык камсыздоо маселелери менен министрликтин аппаратындагы дене тарбия бөлүмү, ал эми физкультуралык-спорттук массалык иш-чараларды жүргүзүү менен Республикалык «Жаштык» борбору алек болоор эле. Республикалык борбордун сууда сүзүү бассейнинде, гимнастика, спорттук оюндар, күрөш залдарында, министрликке караштуу балдардын жана өспүрүмдөрдүн спорттук мектептеринде спорттук секциялар иштеп, тийиштүү адистер окуучулардын күнүмдүк жашоо образын калыптандыруунун үстүнөн

иштеп келишчү. Жыл сайын мектеп окуучуларынын спартакиадасы, студенттердин универсиадасы жана билим берүү кызматкерлеринин мелдештери өткөрүлүүчү.

Тилекке каршы, жогоруда белгиленген структуралар жана мүмкүнчүлүктөр бүгүнкү күнү жок. Алардын бардыгы маданият министрлигинин алдындагы спорт департаментине өткөрүлүп берилгенине (2017ж) байланыштуу мектеп дене тарбиясындагы ырааттуу система бузулду. Соңку мезгилге мүнөздүү спорттук мелдештерди коммерциялык негизде жүргүзүү өнөктүгү мектеп окуучуларына да жайылтылды. 2021-жылы негизделген «Мектеп лигасынын» регламентине ылайык тийиштүү мелдешке катышуу укугу ар бир спорттун түрү боюнча түзүлгөн командага катышуу акысын (взносун) төлөгөн учурда ыйгарыла турган болду [14]. Окуучулардын дене тарбиясын камсыз кылуучу ишмердүүлүктүн башка түрлөрү четке кагылып коммерциялык мелдеш өткөрүүгө карата жасалган басым күч алды. Натыйжада мектеп окуучулардын дене тарбиясы, анын жүргүзүлүшү жана башкарылышы министрликтин алкагында кескин начарлады.

Түзүлгөн кырдаалды оңдоо аракети эки жыл мурда көрүлгөнүн (А. Бейшеналиев), бирок министрлердин тез алмашуусунун айынан (Б. Купешов) ишке ашпай калганын да белгилөө зарыл. Ошол учурда министрликтин курамында тарбия маселелерин координациялаган бөлүм ачылып, бир кызматкер окуучулардын дене тарбия иштеринин куратору болгон. Бирок, министр алмашкан соң бөлүм жоюлуп кеткен.

Биздин көз карашыбызда министрликтин курамындагы тарбия иштери бөлүмдү жана штаттык бирдикти кайрадан калыбына келтирүү, «Жаштык» борборун, балдардын жана өспүрүмдөрдүн спорттук мектептерин билим берүү министрлигине кайтаруу зарылдыгы бар. Анткени, билим берүү тармагында 1 млн 400 миңден ашык окуучу окуйт жана алар менен тийиштүү жумуш алып баруу олуттуу маселе экендигин четке кагууга болбойт.

Корутунду. Кыргызстандын мектеп окуучуларынын дене тарбиясынын учурдагы

абалы олуттуу жана системдүү иш-чараларды демилгелөөгө муктаж. Тийиштүү иш-чаралар материалдык-техникалык базанын заманбап талаптарга толук кандуу жооп берүү, дене тарбия мугалимдерин даярдоо системасын тартипке келтирүү жана мектеп окуучуларынын дене тарбиясын башкаруу маселелерин өзгөртүү максаттарын көздөшү зарыл.

Адабияттар:

1. Жалпы билим берүүчү мектептер үчүн 2023-2024-окуу жылына базистик окуу планы [Текст]: / Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин 2023-жылдын 1-августундагы № 4807/1 буйругу. [Электрондук ресурс]: <https://edu.gov.kg/media/uploads/2023/08/17/hzavul.pdf>.
2. Кыргыз Республикасынын мектептик жалпы билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 22-июлундагы токтому менен бекитилген, 2022 № 393. [Электрондук ресурс] <https://online.toktom.kg/NewsTopic/6697>.
3. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 1-4-класстары үчүн «Дене тарбия» предметтик стандарты. Иштеп чыгуучулар А. Мамытов, М. Мамбетова / [Электрондук ресурс]: <https://kao.kg/wp-content/uploads/2023>
4. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 5-9-класстары үчүн «Дене тарбия» предметтик стандарты. Иштеп чыгуучулар А. Мамытов, М. Мамбетова / [Электрондук ресурс]: <https://kao.kg/wp-content/uploads/2023>
5. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 10-11-класстары үчүн «Дене тарбия» предметтик стандарты. Иштеп чыгуучулар А. Мамытов, М. Мамбетова / [Электрондук ресурс]: <https://kao.kg/wp-content/uploads/2023>.
6. Мамытов, А. Дене маданияты теориясы. Жалпы негиздери [Текст]: / А. Мамытов, К. Джанузаков // Окуу куралы – Бишкек, 2019. – 168 б.
7. Состояние физической культуры в общеобразовательных организациях Кыргызской Республики (Аналитическая справка) [Текст]: / Республиканский методический центр физического воспитания, спорта и культуры при Министерстве образования и науки Кыргызской Республики. Декабрь, 2023 год.
8. «О запрете сбора незаконных денежных средств в государственных и муниципальных общеобразовательных организациях Кыргызской Республики» / Приказ министерства образования и науки Кыргызской Республики № 3363/1 от 01.06. 2023 года. [Электрондук ресурс]: <https://edu.gov.kg/>.
9. Санитарно-эпидемиологические правила и нормативы «Санитарно-эпидемиологические требования к условиям и организации обучения в общеобразовательных организациях» (прил. 6). Постановление Правительства КР от 11 апреля 2016 года № 201 (в редакции постановления Правительства КР от 17 июня 2019 года № 295).
10. Мамытов, А. Улуттук спорттун түрлөрүнө адистешкен жогорку билимдүү дене тарбия мугалимдерин Кыргызстанда даярдоонун актуалдуу проблемалары [Текст]: / А. Мамытов // Түрк элдеринин салттуу спорт оюндары жана XII Эл аралык симпозиумунун материалдары. – Бишкек, 2023. – С. 33-39.
11. Мамытов, А. Окуучу жаштардын дене тарбиясынын модернизацияланган мазмунун ишке киргизүү боюнча методикалык сунуштар [Текст]: / А. Мамытов // «Кутбилим», 23-август 2023ж.
12. Мамытов, А. Основные идеи, заложенные в предметные стандарты по физической культуре нового поколения в Кыргызской Республике, и пути их реализации [Текст]: / А. Мамытов // Вестник физической культуры и спорта. № 1 (31), 2023. – С. 100-105.
13. Мамытов, А. Кыргызстандын орто жана бийик тоолуу шарттарында жашаган 7-11

- жаштагы эркек балдардын дене бой жактан жетилүү жана физикалык даярдык абалы [Текст]: / А. Мамытов, Шумкарбек Окен уулу // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2023. – № 3 (61). – С. 3-13.
14. Регламент школьной лиги Кыргызстана [Текст]: [Электрондук ресурс]: <https://mektepliga.kg/regulations/>.